

AZERBAJCAN ÖĞRETİM PROGRAMLARININ VATANDAŞLIK EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ¹³

Examination of Curriculum of Azerbaijan in Terms of Citizenship Training

Zafer İBRAHİMOĞLU¹⁴

Selda ŞAN¹⁵

Özet

Bu çalışmanın temel amacı, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde 2006 yılında onaylanarak uygulamaya konan yeni ilköğretim, ortaöğretim programlarının vatandaşlık eğitimi açısından incelenmesidir. Araştırma, nitel araştırma yöntemine göre tasarlanmış ve yürütülmüş olup veri toplama aracı olarak doküman analizi, toplanan verilerin analizinde ise betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Araştırma kapsamında, ilgili öğretim programlarının genel amaçları ve branş bazında derslerin hedefleri incelenmiş ve bu amaçlardan hareketle Azerbaycan Cumhuriyeti'nde öğretim programları çerçevesinde nasıl bir vatandaş eğitiminin yürütülmekte olduğu betimlenmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede araştırmada, öğretim programlarında betimlenen ideal yurttaşın hangi niteliklere sahip olması gerektiği sorusuna yanıt aranmıştır. Araştırmada elde edilen bulgulardan hareketle; Azerbaycan ilk ve ortaöğretim programlarında vatandaşlık eğitiminin temel olarak, Ana Dil Eğitimi, Hayat Becerileri, Azerbaycan Tarihi ve Askeri Bilgiler dersleri üzerinden şekillendirilmiş olduğu ifade edilebilir. Öğretim programlarında betimlenen ideal yurttaşın özelliklerini, 21. yüzyıl bilgi-iletişim teknolojileri çağının gerektirdiği teknolojik donanıma en azından temel seviyede sahip, düşünme becerileri başta olmak üzere bireysel ve toplumsal gelişim için gerekli becerilerle donanmış en az bir yabancı dili günlük yaşamında kullanabilen ve milli kültür unsurlarını içselleştirerek yaşamına aktaran bir birey olarak tasvir etmek mümkündür. Vatandaşlık eğitimi bağlamında, incelenen öğretim programlarının milli-evrensel ikilemi/ilişkisi açısından dengeli olduğu; bir yandan yurttaşlarının milli kültür unsurları ile donanması hedefi belirlenmişken diğer yandan da evrensel bilgi, beceri ve değerlerin öğrencilere kazandırılmaya çalışıldığı ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Vatandaşlık Eğitimi, Azerbaycan, Öğretim Programı, Ulus İnşası

Abstract

The primary aim of this study is to examine the elementary, primary and high school citizenship education curricula that was approved and started to be implemented in 2006. The study was designed and conducted in accordance with the qualitative research method, and the data that were gathered through document analysis were analysed by means of descriptive analysis technique. The overall objectives and courses in the curricula concerned were examined, and it was aimed to demonstrate how citizenship education is delivered in the Republic of Azerbaijan. In this regard, the analysis focused on the question of what characteristics an ideal citizen should have as prescribed in the curricula. Based on the findings revealed in the study, it can be asserted that citizenship education in Azerbaijani elementary, primary and high schools is shaped mainly on first language education, life skills, Azerbaijani history, and military information. It is possible to describe the ideal citizen as referred to in the country's educational curricula as an individual who has at least the basic technological skills required by the age of technology in the 21st century, is equipped with skills necessary for individual and social development, particularly thinking skills, can speak at least one foreign language in daily life, and internalises national cultural elements as well as transfers them into his/her life. In the context of citizenship education, the educational curricula under examination were balanced in terms of the national/universal dichotomy/relationship, and have the objective of equipping citizens with national cultural elements while also aiming to teach them universal knowledge, skills and values.

Keywords: Citizenship Education, Azerbaijan, Educational Curricula, Nation Building

¹³ Bu araştırmanın bir bölümü EJER 2017 isimli toplantıda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

¹⁴ Arş. Gör. Dr., Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği ABD., zafer.ibrahimoglu@marmara.edu.tr

¹⁵ Doktora Öğrencisi., Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü., seldasan_1@hotmail.com

GİRİŞ

Vatandaşlık eğitimi, devletlerin vatandaşlarında olmasını arzu ettiği bilgi, beceri ve değerleri kazandırmaya dönük eğitimsel çabaları ihtiva edecek şekilde bir tanımlama ile dünya coğrafyasının pek çok ülkesinde farklı yapılandırmalar ile var olan bir eğitim boyutudur (Ota, 2003; Zia, 2003; Bluma and Peck, 2003). Kimi ülkelerde vatandaşlık eğitiminin, özel bir ders içerisinde öğrencilere kazandırılmaya çalışıldığı görülürken kimi ülkelerde ise farklı derslerin içerisine serpiştirilmiş bilgi, beceri ve değerlerin vatandaşlık eğitimi kapsamında kurgulanmış olduğu görülmektedir (Umudjere, Okogu and Osah, 2016: 10; Çayır ve Gürkaynak, 2007: 50). Bu yapısal kurgu, ülkenin sahip olduğu eğitim sisteminin durumuna göre şekillenen ve zaman içerisinde de değişim ve dönüşüme uğrayabilen bir özelliktir.

Eğitimin, özellikle de vatandaşlık eğitiminin işlerlik kazandığı toplumsal yapıların başında ulus ve ulus devlet yapılanma süreçleri gelmektedir. Özellikle siyasi bağımsızlık ardından yeni oluşan devletin yurttaşlarını eğitim aracılığıyla bir ve beraber kılma, yurttaşlarına milli duygu ve düşünceleri kazandırma noktasında vatandaşlık eğitimine önemli görevler yükleyebildiği görülmektedir (Mhlauli, 2012: 108-110). Vujacic (2014)'in de belirttiği gibi; ulus devlet, milliyetçilik ve vatandaşlık tarihi birbirleriyle yakın bir ilişkiye sahiptir.

Toplumsal gelişim ve dönüşümlerde önemli görevler üstlenen eğitimin (vatandaşlık eğitiminin), uygulama sahasındaki en önemli göstergelerinden biri öğretim programlarıdır. Bir ülkede uygulanan eğitim sisteminin temel dinamiklerini ve hedeflerini yansıtmaması açısından oldukça önemli olan öğretim programları, bir yandan eğitim aracılığıyla ulaşılmak istenilen genel hedefleri belirlerken diğer yandan da ders/branş bazlı içerik ve hedefleri ortaya koymaktadır (Wen Su, 2012). Bu çerçevede, vatandaşlık eğitiminin yoğun bir şekilde kullanılabildiği ulus devlet ve/veya benzer kimlik inşa süreçlerinde öğretim programlarının da önemli görevler üstlenmiş oldukları ifade edilebilir.

Yakın tarihte siyasi bağımsızlık ve ardından ulus (devlet) yapılanmasının yoğun olarak gözlemlendiği coğrafyaların başında Orta Asya ve çevresi gelmektedir. SSCB'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını ilan eden yeni devletler, elde ettikleri bu siyasi bağımsızlığın ardından sosyo-kültürel yapılanmalarında farklılıklara giderek ulus devlet inşasına girişmiştir (Kaya, 2012: 366-370, Kurubaş, 2006: 113). Bu çerçevede de eğitime, özellikle de vatandaşlık eğitimine önemli misyon yüklenmiştir. Bahse konu bu süreci geçiren/geçirmekte olan ülkelerden biri de Azerbaycan'dır (Nasibov, 2009). Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından siyasi bağımsızlığını elde eden ülke, kurucu lider Aliyev önderliğinde yeni bir toplumsal yapılandırmaya girmiştir (Yılmaz, 2010: 77). Temel kültürel kimlik ve ulus inşa sürecini 19. yüzyılın son dönemlerinde başlatmış olan Azeri toplumu (Çağla, 2002; Balayev, 2014) yaklaşık 100 senelik bir kesintinin ardından elde edilen siyasi bağımsızlıkla birlikte tekrar kimlik inşa sürecine dönüş yapmıştır. Bu süreçte, özellikle siyasi ve kültürel yaşamda pek çok sorun yaşanmış (Yeşilot, 2010), yaşanan bu yeni sorunların çözümünde işe koşulan unsurlardan biri de hiç şüphesiz eğitim olmuştur. Siyasi bağımsızlık ardından ortaya çıkan bu kimlik (yeniden) inşası sürecine paralel olarak, eğitim sisteminde de çeşitli düzenlemeler yapılmış ve bir yandan milli unsurların topluma aktarılması hedef olarak belirlenmişken diğer yandan demokratik kavram ve anlayışların eğitim sistemi aracılığıyla yeni nesle kazandırılması noktasında farklı bir anlayış ortaya çıkmaya başlamıştır (Lepisto ve Kazımzade, 2008). Toplumsal yaşamda varlığını gösteren bu değişim ve dönüşüm süreçlerinin de bir yansıması olarak 2000li yıllarda öğretim programlarının güncellenmesi fikri ortaya konmuş ve bu çerçevede 2005 yılında onaylanan öğretim programlarının geliştirilme sürecine başlanmıştır. Bu süreçte, siyasi-kültürel yapının yeniden milli unsurlarla bezenerek şekillendirilmesinin yanı sıra eğitimin kalitesinin artırılması ve günün koşullarına uyum sağlayabilen bilinçli yurttaşlar yetiştirilmesi de hedeflenmiştir (Chapmana, Weidman, Cohen ve Mercer, 2005; Magno, 2009).

İlgili alan yazın incelendiğinde, Azerbaycan'ın siyasi bağımsızlık süreci ve sonrasına ilişkin sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik konuları içeren pek çok araştırmanın yapılmış olduğu görülmektedir (Valiyev, 2006; Heyat, 2006; Gahramanova, 2009; İsmayilov, 2014). Ancak bu çalışmalar, ülkede gerçekleştirilmekte olan ulus inşa sürecinin pek çok boyutunu değerlendirmekle birlikte özellikle vatandaşlık eğitimi boyutuna sınırlı derecede temas etmiştir. Bu çalışmada, ilgili alan yazında yer alan bu boşluktan da hareketle, Azerbaycan genel eğitim sistemi içerisinde yer alan üç eğitim kademesine yönelik hazırlanan öğretim programında sınırları ve hedefleri çizilen vatandaşlık eğitimi politikalarının betimlenmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Azerbaycan genel eğitim sistemi içerisinde yer alan ilk, temel ve ortaokul öğretim programlarının vatandaşlık eğitimi bağlamında incelendiği bu çalışma, nitel araştırma yöntem ve tekniklerine göre tasarlanmış ve yürütülmüştür. Araştırma metodolojisinin belirlenmesinde, araştırma kapsamında ortaya konan temel hedefler göz önünde bulundurulmuş; öğretim programlarının içerik olarak analiz edilmesi amaçlandığı için nitel araştırma yöntem biliminin tercih edilmesinin

daha uygun olacağı sonucuna varılmıştır. Bu kapsamda, nitel araştırma yöntemleri içerisinde *temel nitel araştırma modeli* çalışmada kullanılmıştır. Araştırma konusuna yönelik genellikle betimlemeye dönük bir yaklaşımın sergilendiği bu nitel araştırma modeli, Merriam (2009) 'ın da ifade ettiği gibi, eğitim araştırmalarında var olanı tasvir etme, ortaya çıkarma amacıyla sıklıkla kullanılabilir.

Veri Toplama ve Analiz

Araştırmada, veri toplama aracı olarak doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Bu çerçevede, Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu tarafından 30 Ekim 2006 tarihinde onaylanan Milli Kurikulum (program), doküman incelemesi yöntemi kapsamında ele alınmıştır. Milli Kurikulum, Azerbaycan Respublikası Tehsil Portalı (portal.edu.az)'ndan Mayıs 2015 tarihinde edinilmiştir. Araştırma kapsamında, ilgili öğretim programının inceleme ve analiz süreci Mayıs-Temmuz 2015 tarihleri arasında yaklaşık 3 aylık bir süreçte tamamlanmıştır. Bowen (2009: 28)'ın da ifade ettiği gibi doküman analizi, basılı verileri içermekle birlikte bilgisayar ve internete dayalı elektronik materyalleri de içerebilmektedir. Araştırma kapsamında öğretim programları, iki araştırmacı tarafından ayrı ayrı yüzeysel ve sonrasında ise detaylı okunmuş ve ilgili kodlamalar yapılmıştır. Okuma ve kodlama işlemi tamamlandıktan sonra araştırmacının güvenilirliği bağlamında, yapılan iki kodlama karşılaştırılmıştır. Bu aşamada, araştırmada elde edilen verilerin güvenilirliği ile de ilişkili olarak Miles ve Huberman tarafından ortaya konan *nitel veri kodlamada iç güvenlik formülü* kullanılmıştır. İlgili formüle ($\Delta = C \div (C + a) \times 100$) göre iki araştırmacı tarafından ortaya konan kodlamaların benzerlik oranının en az %80 olması gerekmektedir (Baltacı, 2017: 8). Bu çalışmada toplamda 54 kodun 45'inde tutarlılık sağlanmış ve iç güvenilirlik kat sayısı 85. Olarak tespit edilmiştir. Tutarlılık göstermeyen 9 kodlama, iki araştırmacı tarafından birlikte tekrar ele alınmış ve ortak bir kod oluşturularak araştırmacının bulgular kısmına eklenmiştir. Dolayısıyla araştırmacılar tarafından gerçekleştirilen analiz sürecinin güvenilir olduğu ifade edilebilir.

BULGULAR

Azerbaycan genel eğitim sisteminde öğrenciler 3 basamaklı bir eğitim süreci geçirirler: ilköğretim, ortaöğretim ve üniversite eğitimi. Türkiye'deki uygulamayla bazı farklılıklar gösteren bu eğitim sistemi, kendi sistematiğine uygun olarak 3 aşamalı olarak incelenmeye çalışılmıştır.

Azerbaycan ulusal öğretim programının (General Education Concept -National Curriculum- In Azerbaijan Republic) giriş kısmında, programın genel hedefleri ve tanımları üzerinde durulmakta; eğitim yoluyla oluşturulmak istenilen toplumun fertlerinde hangi özelliklerin olmasının istendiği özetlenmektedir.

Ulusal programın bu kısmında, Fotoğraf 1'de de görülebileceği üzere, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde gerçekleştirilecek olan eğitimin öncelikle bireyin ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda ve o bireyin yetenekleri göz önünde tutularak planlanması ve yürütülmesinin hedeflendiği belirtilmektedir. Bunun yanında, küreselleşen dünyada bilgi-iletişim teknolojilerini iyi kullanabilen, etkili düşünme becerilerine sahip ve bu becerileri problem çözmede kullanabilen, bilginin ve bilgiye ulaşma yollarının önemini benimsemiş bireyler yetiştirmek de yine ulusal programın giriş kısmında ortaya konan hedefler arasında yer almaktadır.

Ümumi təhsil - insanın, ailənin, cəmiyyətin və dövlətin marağına, milli və ümumbəşəri dəyərlərə, dünyəvilik, sistemlilik, varislik, inteqrativlik, demokratiklik prinsiplərinə əsaslanan, nəzəri və təcrübə fəaliyyət vasitəsilə şəxsiyyətin formalaşmasına, onun intellektual, sosial və fiziki inkişafına, təhsilini davam etdirməsinə, əmək fəaliyyətinə başlaması üçün zəmin yaradılmasına yönəlmiş məqsədə uyğun proses olub şagirdlərin yaş, fizioloji, psixoloji, fərdi xüsusiyyətləri və potensial imkanları nəzərə alınmaqla sürətlə dəyişən dünyada gedən prosesləri, problemləri və inkişaf tendensiyalarını başa düşmək və qiymətləndirmək, zəruri bilik, bacarıq və vərdişlər əldə etmək, öyrəndiklərini tətbiq etmək, sərbəst surətdə əlavə biliklər almaq bacarıqlarını, bazar münasibətləri şəraitində cəmiyyətin məhsuldar üzvünə çevrilə bilmələrini, şəxsiyyətin azad inkişafını təmin edir.

Fotoğraf 1: Öğretim Programlarından Bir Bölüm

İlkokul Programında Vatandaşlık Eğitimi

Azerbaycan Cumhuriyeti ulusal öğretim programının ilköğretim kısmı, ilköğretimin amaçları ile başlamaktadır. Bu amaçlar incelendiğinde; öğrencilerin okuma, yazma, hesap becerilerini oluşturma ve geliştirme, öğrencinin içerisinde yaşadığı toplum ve doğal çevreyi tanıması ve bunlar arasındaki ilişkiyi görebilmesi, düşünme becerilerinin geliştirilmesi ve bunun yanında fiziksel olarak da yeterli düzeye gelecek becerilerle öğrencilerin donanması Azerbaycan Cumhuriyeti ilköğretim programının genel amaçları olarak sayıldığı görülmektedir.

Programın genel hedefleri açıklandıktan sonra, ders bazında amaçlar ve öğrenme çıktıları ifade edilmektedir. Bu kapsamda, öncelikle Ana dil öğretimi üzerinde durulmakta, ardından da yabancı dil, matematik, hayat becerileri, teknoloji, müzik, sanat bilgisi derslerine yönelik amaçlar ve öğrenme çıktıları programda açıklanmaktadır. Burada, programda yer verilen ve yukarıda isimleri geçen derslerin öğrenme çıktıları ve amaçları vatandaşlık eğitimi açısından ele alınıp incelenecektir.

Ana dil öğretimi, üzerinde en çok durulan konuların başında gelmektedir. Ana dil öğretiminin amaçları sayılırken, öğrencilerin bu dili çok iyi öğrenmeleri ve akıcı bir şekilde kullanabilmelerinin hedeflendiği belirtilmiştir. Ana dil öğretiminin bu denli önemle ele alınmasının temel nedenlerinden birini programda dersin amaçlarından biri açıklamaktadır: “*Öğrenciler, Ana dillerini iyi ve etkili bir şekilde öğrenerek Azerbaycan tarihini, kültürünü ve ahlaki değerlerini iyi bir şekilde öğrenebilirler.*” Yani, ana dil öğretimindeki temel referans noktalarından birinin Azerbaycan tarih ve kültürünü yeni nesillere iyi bir şekilde aktarabilmek olduğu vurgulanmaktadır. Bu yolla, hemen her ülkede olduğu gibi dil-kültür etkileşim ve gelişimine bağlı olarak, vatandaşlarında Azerbaycan milli benliğinin oluşması ve gelişmesinin hedeflendiği söylenebilir.

Dil eğitiminde başka bir unsur olarak, yabancı dil öğretimi programda yer almaktadır. Bu ders kapsamında öğrencilere, ana dilinin dışında bir yabancı dil daha öğretilmektedir. Bu şekilde ilköğretimi bitiren her Azeri vatandaşının ana dilini, (eğer ana dili farklıysa) Azeri dilini ve bir de yabancı bir dili en azından iletişim kurup basit metinleri okuyabilecek kadar öğrenmesi amaçlanmaktadır. Programın genel amaçlarında vurgulanan, küreselleşen dünyada her açıdan dünya ile iletişim kurup rekabet edebilen bireyleri yetiştirme ideali çerçevesinde Azeri vatandaşlarına 3 dil birden öğretiliyor olması, programın kendi içerisinde en azından bu konuda tutarlı olduğunu bizlere göstermektedir. Dünyanın küresel bir köye doğru evrilmekte olduğuna dair tartışmalarının yapıldığı 21. yüzyıl bilgi-iletişim teknolojileri çağında, Azeri vatandaşlarının dil becerileri yönünden bu şekilde geliştirilmesinin hedeflenmesi, öğretim programının Azeri yurttaşlarının iletişim/dil becerileri yönünden zamanın ihtiyaçları doğrultusunda gerekli donanımlara sahip olmalarını arzu ettiği şeklinde değerlendirilmektedir.

Azerbaycan Cumhuriyeti ilkökul programında, vatandaşlık eğitimi açısından en önemli görev, Türkiye’deki Hayat Bilgisi dersinin bir benzeri olarak kabul edebileceğimiz “Hayat Becerileri” dersine yüklenmiştir. Bu dersin amaç ve öğrenim çıktıları, meydana getirilmek istenilen ideal Azeri vatandaşının sahip olması gereken özellikleri büyük ölçüde açıklar niteliktedir. Programın genel amaçlarıyla paralel düşünülmesi gereken bu hedef ve çıktılar şöyle özetlenebilir;

Öğrenci, kendi haklarının farkına varır, anlar ve diğerlerinin hak ve özgürlüklerine saygı gösterir.

Çevresindeki insanlara karşı duyarlı davranır.

Kendi duygu ve düşüncelerini rahatça ifade edebilir.

İnsan hayatını ve sağlığını korumaya yönelik çok önemli olan kuralları açıklar.

Doğruluk, adalet, dürüstlük, insan sevgisi, merhamet gibi manevi değerlere önem verir.

Günlük hayatında ekonomi bilgisini kullanır.

Doğa ve çevreye karşı duyarlı bir yaklaşım sergiler.

İçinde yaşamakta olduğu toplum tarafından tartışılan ve kendi yaş aralığına da hitap eden konular hakkında fikir yürütüp yorumlar yapabilir.

Hayat becerileri dersi çerçevesinde ortaya konan hedef öğrenme çıktıları incelendiğinde, genel olarak bireyin kendisiyle ve içinde yaşamakta olduğu toplum ve doğayla barışık bir vatandaş olarak yetişmesinin amaçlandığı görülmektedir. Bunun yanı sıra, yine aynı ders kapsamında; “*Öz hüquqlarını dərkməsini, başqalarının hüquq və azadlıqlarına hörmətlə yanaşmasını, onu əhatə edən insanlara həssas münasibət bəsləməsini nümayiş etdirir, həmin məsələlərlə bağlı şəxsi fikirlərini bildirir*” (haklarını idrak etmesini, başkalarının hak ve özgürlüklerine saygı yaklaşımını, onu çevreleyen insanlara duyarlı tutum beslemesini göstermektedir, bu meselelerle ilgili kişisel görüşlerini bildirir) ifadesinde de görüldüğü gibi kendi haklarını ve başkalarının haklarını bilen aynı zamanda çevresindeki yaşa(y)nanlara karşı duyarlı olan ve meselelere dair görüşlerini belirten vatandaşların yetiştirilmesinin hedeflendiği ifade edilebilir. Hayat Becerileri dersinde tasvir edilen makbul yurttaş tiplemesinin temelde aktif, katılımcı ve bilinçli bir nitelikte olduğu anlaşılmaktadır. Makbul yurttaş, önce kendisini tanıyacak ve bu tanımlamada ortaya çıkan eksiklikleri içsel barışıklık dâhilinde geliştirmeye/gidermeye odaklanacaktır. Ancak bu odaklanma, toplumsal yapının bir ferdi olarak bütün ile ilgili duyarlılık ve farkındalıkları köreltmemeli; ideal yurttaş, bir yandan kişisel gelişimi ile ilgili çaba içerisinde olurken diğer yandan da toplumsal sorumluluk boyutunda üzerinde düşen görev ve sorumlulukları yerine getirmelidir.

Hayat Becerileri dersi dışındaki derslerde de vatandaşlık eğitimi bağlamında değerlendirilebilecek kimi hususlar yer almakla birlikte bu ders kapsamındaki hedefler kadar net bir biçimde konuya temas eden ders bulunmamaktadır. Tablo 1’de Azerbaycan ilkökul (iptidai) genel amaç ve öğrenme çıktılarında betimlenen ideal Azeri vatandaşının nitelikleri özetlenmektedir.

Tablo 1: İptidai (İlkokul) Genel Amaç Ve Öğrenme Çıktılarında Vatandaş Özellikleri

Ahlaki özellikler sergileme Analiz etme becerisine sahip olma Bağımsız, mantıksal ve yaratıcı düşünme Bağımsız ve mantıksal düşünme Bilimsel ve sanatsal metinleri okuma/inceleme Bireysel ve toplumsal haklara saygı Devlet ve sivil mallarını koruma/adil kullanma Doğaya, insana, özel ve kamu malına hoşgörü ile yaklaşma Duyarlı olma Estetik ve sanatsal ruhlu bireyler olma Fiziksel gelişime ve öz bakım becerilerine sahip olma İnsan-toplum-doğa ilişkisini bilme Uygun davranma Yaratıcı ve bağımsız davranışlarda bulunma	İletişim kurma İşbirliği içinde olma Kişisel bakım/sağlık kurallarına uyma Milli ahlak ve değerlerini bilme/sunma Milli/Azerbaycan halk dilini kullanma Milli/Azerbaycan kültür, gelenek ve sanatını bilme/sunma Okuryazar birey olma Sentez yapma Sorumluluk sahibi olma Teknolojiden yararlanma Tutumlarını/ fikirlerini açıkça belirtme
--	--

Tablo 1’de yer verilen ideal yurttaş nitelikleri, 3 temel kategori etrafında şekillendirilmiştir: Bilgi, beceri ve değer. Ancak, beceri ve değer kategorilerine ait kodların ağırlıkta olduğu görülmektedir. Bu kapsamda, özellikle düşünme ve iletişim becerilerinin geliştirilmesine odaklanıldığı anlaşılmaktadır. Öğrencilerin, mantıklı ve yaratıcı düşünme gibi temel düşünme becerilerinin geliştirilmesinin yanı sıra iletişim ve işbirliği yapabilme gibi toplumsal yaşam dinamiklerine dönük becerilerle de donanmaları hedeflenmektedir. Ortaya konan bu tablo, ilkökul öğretim programında yer alan Hayat Becerileri dersi kapsamında öğrencilere kazandırılmaya çalışılan toplumsal duyarlılık ve sorumluluk hedefiyle de uyumludur. Değer kategorisinde ise milli kimlik unsurlarının ağırlıkta olduğu ifade edilebilir. Azeri tarihi ve kültürünün yeni nesle öğretilmesi ve öğrenilen bu değerlerin öğrencilerin günlük yaşamlarına yansması temel hedef olarak belirlenmiştir. Bu noktada da en ön plana çıkan husus dil öğrenimi ve kullanımı olup öğrencilerin Azeri dilini çok iyi bir şekilde öğrenmeleri ve günlük yaşamlarında kullanmaları istenmektedir.

Genel Temel Eğitim Programında Vatandaşlık Eğitimi

Azerbaycan Cumhuriyeti genel temel eğitiminin amaçları incelendiğinde, ilkökul programında zikredilen amaçların hemen hemen aynı şekilde burada da var olduğu ancak biraz daha genişletilmiş hale getirildiği görülmektedir. İlkokul programı genel amaçlarına ek olarak, genel temel eğitim ile öğrencilere; Azerbaycan tarihi, kültürü, edebiyat ve sanat tarihi gibi unsurların öğretilmesinin amaçlandığı belirtilmektedir. Her ne kadar ilkökul programına göre milli unsurlar *temel eğitim* aşamasında artırılmış olsa da Azerbaycan Cumhuriyeti’nde *ilkokul ve genel temel eğitimin* amaçları bir bütün olarak incelendiğinde, milli-manevi değerlerin oran olarak oldukça düşük olduğu görülmektedir. Programlarda ağırlıklı olarak dünyanın geneline mal olmuş evrensel değerler ve beceriler üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu kapsamda ön plana çıkan boyutlar; düşünme becerileri, insan haklarına saygı ve etkili iletişim becerisi olmuştur.

Genel temel eğitim programı da ilkökul programında olduğu gibi ana dil eğitimi ile başlamaktadır. Ana dil öğretiminde, ilkökul basamağında edinilen bilgilerin geliştirilmesinin yanı sıra, ana dile karşı sevgi ve saygının da öğrencilere kazandırılmasının amaçlandığı ifade edilmektedir. İlkokul programında dil-kültür ilişkisine olan vurgu, bu öğretim kademesinde de devam etmektedir. Öğrencilerin, ana dillerini doğru bir şekilde kullanarak milli kültür unsurlarını düşünce dünyalarına ve günlük yaşamlarına yansıtılmalarına yönelik ortaya konan hedef, programın dördüncü hedef kazanımında şöyle ifade edilmektedir: *“Azerbaycan halkının manevi değerleri, kültürü, güzel sanatları, gelenek ve görenekleri ile ilgili basit düzeyde bilgiye sahip olur ve bu bilgileri paylaşabilir.”*

Ana dil öğretiminin yanında resmi dil olarak Azeri dilinin öğretimi de yine genel temel eğitimde üzerinde önemle durulan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Azeri dilinin öğretim programında da kimi dil becerilerinin geliştirilmesinin hedeflendiği ifade edildikten sonra, öğrencilerin bu dile karşı sevgi ve saygı duymalarının da istendiği/amaçlandığı söylenmekte; vatandaşlarının hem ana dillerini hem de ulusun ortak dili olarak Azeri dilini hem iyi bir şekilde öğrenmelerini hem de o dillere karşı sevgi ve saygı beslemelerinin amaçlandığı görülmektedir.

Yabancı dil öğretimi de yine genel temel eğitim programında yer almakta ve öğrencilerin, ilkökulda olduğu gibi 3 dili birden öğrenmeleri amaçlanmaktadır. Yabancı dil eğitiminde günlük yaşama aktarım üzerinde önemle durulmaktadır. Programın yabancı dil başlığı altında ifade edilen ilk hedef kazanımı, öğrencilerin bu derste edindiği bilgi ve becerileri günlük yaşamlarında ve kişisel dünyalarında da kullanabilmeleri olarak belirlenmiştir. Günlük yaşama aktarım boyutuna yönelik yapılan bu vurgu, ilkökul programındaki yabancı dil eğitimi kapsamında ortaya konan etkileşim ve iletişim temelli yurttaş profiliyle de uyumlu görünmektedir.

Genel temel eğitim programında, bilgi-iletişim teknolojilerinin öğretimi de önemli bir yer tutmaktadır. 21. yüzyıl bilgi çağına bireyler/ vatandaşlar yetiştirmekte olan günümüz okullarında, bilgi-iletişim teknolojilerinin hem teknik hem de etik açıdan kullanımına yönelik dersler büyük bir elzem haline gelmiştir ki Azerbaycan genel temel eğitim programı da

bu ihtiyacı yerinde bir tespitle görerek bünyesinde bu amaçlara haiz bir ders konmuştur. Teknoloji ismi verilen bu ders kapsamında, öğrencilerin teknoloji temelli üretim yapmaya hazırlanması hedeflenmektedir. Basit düzeyde maket çalışmaları, bilgisayar kullanımına yönelik özellikle günlük yaşamda kullanılabilecek programların öğrenilmesi ve tüm bu süreçlerde gerektiğinde işbirlikçi öğrenme ve çalışma becerilerinin edinilmesi bu ders kapsamında ortaya konan hedef kazanımlar arasında yer almaktadır. Teknoloji dersi kapsamındaki faaliyetlerde, düşünme becerilerinin kullanımı da ön planda tutulmakta ve teknoloji temelli üretim ve faaliyetlerin özellikle yaratıcı düşünme becerisinin işe koşulduğu yaşantılarla gerçekleşmesinin önemine değinilmektedir.

Azerbaycan tarihi öğretimi, genel temel eğitim seviyesinden itibaren başlamaktadır. *Azerbaycan Tarihi* adlı derste, öncelikle Azerbaycan topraklarının çok eski bir yaşam coğrafyası olduğu öğretilmekte ardından da tarihsel gelişim süreci içerisinde dünya uygarlığının gelişimine Azeri milletinin yapmış olduğu katkılar anlatılmaktadır. Bu anlatımdaki temel amaçlardan birinin öğrencilere vatanseverlik ve milli duyguların aktarımı olduğu yine programda yer alan öğrenme çıktılarından anlaşılmaktadır. Azerbaycan Tarihi dersi öğretim programı amaç ve öğrenim çıktıları bir bütün olarak incelendiğinde, geleneksel anlamda tarih dersine yüklenen amaç ve bu dersin yürütülmesine yönelik gözlemlere göre sade sayılabilecek bir üslubun benimsendiği görülmektedir. Tarih dersi öğretim programında dikkat çeken bir özellik de milli liderlerden hiç söz etmiyor olmasıdır. Sadece genel ifadeler üzerinden bir tarih şeridi çizer gibi Azerbaycan Tarihi'nin işleneceği açıklanmakta her hangi bir milli değer belirgin bir şekilde vurgulanmamaktadır.

Genel temel eğitim kapsamında öğrencilere sunulan derslerden biri de coğrafya dersidir. Bu ders kapsamında, genel coğrafi bilgilerin öğrencilere kazandırılması hedeflenmekle birlikte, tek bir kazanımda Azerbaycan'ın coğrafi özelliklerine ilişkin bir takım bilgilerin öğretilmesinin amaçlandığı ifade edilmektedir ki hemen peşinden farklı ülkelerin de bu şekilde coğrafi özelliklerinin tanıtılması istenmektedir. Coğrafya dersi öğrenme çıktılarından sonuncusu olan bu hedef kazanım, *"Azerbaycan'ın doğal ve ekonomik kaynaklarının ve eğilimlerinin temel fiziki ve beşeri coğrafya bilgilerini kullanarak anlamlandırılması"* şeklinde ifade edilmekte ve öğrencilerin coğrafya dersinde edinmiş oldukları bilgileri kendi ülkelerinin coğrafi özelliklerini öğrenme ve yorumlamada kullanmaları istenmektedir.

Genel temel eğitim seviyesinde vatandaşlık eğitimi bağlamındaki en önemli görevin, ilkokulda olduğu gibi, Hayat Becerileri dersine yüklenmiş olduğu görülmektedir. Dersin öğretim programında yer alan amaç ve öğrenim çıktı hedefleri incelediğinde; kendisinin ve diğerlerinin haklarının farkında, temel doğa yasalarını bilen ve yaşamını bu kurallar çerçevesinde güvenle yürütebilen, sağlığını nasıl koruyabileceğini bilen ve buna önem veren; doğruluk, dürüstlük, adalet gibi manevi değerlere önem veren birer vatandaş olarak öğrencileri yetiştirmek istendiği ifade edilebilir.

Azerbaycan genel temel eğitiminde, fiziksel aktivitelere de büyük önem verilmekte ve *"Öğrencilerin fiziksel olarak yeterliliklerinin toplumun kültür seviyesinin önemli bir göstergesi olduğu"* ifade edilmektedir. Bu anlayıştan hareketle, çeşitli spor dallarına ait antrenman ve çalışmalar bu ders kapsamında öğrencilere yaptırılmakta ve her öğrencinin, takım çalışması, disiplin ve vücut esnekliği gibi özellikleri elde etmesi hedeflenmektedir. Öğretim programında spor/fiziksel aktiviteler ve bu aktiviteler neticesinde hedeflenen ideal fiziki tiplene, sağlıklı bireyler (yurttaşlar) yetiştirme hedefine yönelik bir anlayış çerçevesinde oluşturulmuş ol bunun yanı sıra milli kimlik unsurlarının tamamlayıcısı mahiyetinde de kullanılmış olabilir. Spor aktiviteleri ile vatandaşları ideal fiziksel şekle sokma amacı, özellikle siyasal rejim değişim ve dönüşümlerinin yaşandığı ülke ve zamanlarda ortaya çıkabilmektedir. Yakın tarihte ülkemizdeki eğitim sistemi incelendiğinde özellikle 1980'li yıllara kadarki öğretim programlarında ve ders kitaplarında bu durum net bir şekilde görülebilmekte; ideal yurttaş tiplemesinin önemli bir bileşeni olarak öğrencilerin fiziksel özelliklerini idea olana göre şekillendirmeye çalışmaları talep edilmektedir. Buna benzer eğitimsel süreçler Avrupa'da yer alan bazı ülkelerde de özellikle II. Dünya Savaşı öncesi dönemde yaşanmış; fiziksel görünüş spor aktiviteleri ile düzenlenmeye çalışılmıştır. Azerbaycan ulusal öğretim programında yer alan bu hedefler, ortaöğretimde yer verilen askerlik dersi ve o dersin hedefleriyle de sıkı bir şekilde ilişkilidir. İlgili derste (askerlik) öğrencilere, Azerbaycan askeri yapılanmasının öğretilmesinin yanı sıra bir anlamda askerliğe hazırlık olarak da anlamlandırılabilir kimi çalışmaların da yaptırılması hedeflenmektedir. Bu kapsamda beden eğitimi, geçit yürüyüşleri ve sivil savunma bilgi ve becerilerinin öğrencilere kazandırılması istenmektedir. Dolayısıyla Genel Temel Eğitim kademesinde spor aktiviteleri ile ulaşılmak istenilen ideal fiziksel şekil, bir yandan sağlıklı yurttaşlar yetiştirme hedefine hizmet etmekteyken diğer yandan ise ön askeri hazırlık olarak da anlamlandırılabilmesi mümkün görünmektedir.

Ortaöğretim Programında Vatandaşlık Eğitimi

Azerbaycan Cumhuriyeti ortaöğretim programının genel amaçları kısmında; öğrencilerin kendi yetenek ve isteklerine uygun bir biçimde, toplumda aktif, üretken ve bunun yanında bireysel bağımsızlığını koruyabilen, düşünme becerileri gelişmiş birer vatandaş olarak yetişmelerinin hedeflendiği belirtilmektedir. Ek olarak, duyuşsal bazda da bir takım değerlerin öğrencilere aktarılması yine ortaöğretim programında hedeflenmektedir. Bu kapsamda, ana dile karşı sevgi,

Azeri edebiyatı ve sanatına, tarihi mirasına karşı sevgi ve saygı öğrencilere aktarılması hedeflenen değerler arasında yer almaktadır. Milli kültür aktarımının yanı sıra, çevreye-doğaya karşı olumlu bir tutum takınma ve insan hak ve özgürlüklerini bilip ona göre hareket etmek de Azerbaycan ortaöğretim programının öğrencilere kazandırmayı amaçladığı değerlerdendir.

Ortaöğretime yönelik hedeflenen öğrenim çıktıları da yine amaçlarda değinilen hususlar açıklanmakta; ortaöğretimi bitiren bir öğrencinin, düşünme becerileri gelişmiş, değişen dünya şartlarına uyum sağlayabilen, bir vatandaş olarak hak ve özgürlüklerinin bilincinde, ana dilini akıcı bir şekilde kullanabilen, milli kültür öğelerini bilip onlara karşı olumlu tutum geliştirmiş bir birey olarak toplum hayatına katılması arzulanmaktadır.

Ders bazında ortaöğretim programı incelendiğinde; Ana dil öğretimi ve Azeri dili yine ilk sırada yer almakta, *ilkokul ve genel temel eğitim* seviyelerinde verilmesi istenilen kazanımların genişletilerek tekrar edildiği görülmektedir.

İlkokul ve temel genel eğitim seviyelerinde milli unsurların çok kısıtlı olarak yer aldığı Azerbaycan Tarihi dersinde *ortaöğretim* seviyesindeki amaç ve öğrenim çıktıları da milli unsurların nispeten daha çok olduğu söylenebilir. Azerbaycan'ın kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasi tarihinin öğrenciler tarafından öğrenilmesi, dersin ana amaçları arasında sayılmaktadır.

Coğrafya dersinde milli unsurların, diğer öğretim kademelerinde olduğu gibi, düşük seviyede kaldığı görülmektedir. Sadece tek bir öğrenim çıktısı (*Jeopolitik değişim ve dönüşümlerin Azerbaycan üzerine etkisini inceler ve değerlendirir*) Azerbaycan coğrafyası ile ilgili olup onun dışındakiler genel coğrafi bilgi ve becerileri içermektedir. Dersle yönelik bu yaklaşım ve içerik yapısı, coğrafya-millî kültür (aktarımı/edinimi) ilişkisinin programda ön planda tutulmadığını göstermesi açısından önemlidir. Her ne kadar öğretim programlarının işlerlik kazandığı ders kitapları ve sınıf içi uygulamalar da bu gibi konularda temel göstergeler arasında yer alsada sonuçta eğitim yaşantılarının temel dayanağı olan öğretim programlarının felsefi yapısı ve içeriği bu konuda fikir vermektedir. Araştırma kapsamında incelenen öğretim programlarında betimlenen ideal yurttaş tiplemesinin temel karakteristik yapılarından biri olan bilme ve edindiği bilgi- becerileri millî kültür havzası içinde günlük yaşama aktarma anlayışı, coğrafya eğitimi kapsamında nispeten daha düşük yoğunlukta değerlendirildiği anlaşılmaktadır.

İlk ve genel temel eğitim seviyelerinde yer almayan fakat ortaöğretimde yer verilen Ön Askeri Eğitim Dersi, öğrencilere millî değer aktarımı konusunda önemli işlevler yüklenen bir ders olarak görülmektedir. Azerbaycan ordusunun yapısı, işleyişi ve ülke için önemi; askerlikte gerekli olacak olan fiziksel gücün alt yapısının oluşturulması; askeri gücü de göz önüne alarak millî gurur ve yurt sevgisinin öğrencilere kazandırılması; disiplin, çalışkanlık ve düzen alışkanlıklarının öğrencilere benimsetilmesi bu ders kapsamında ortaya konan hedeflerdendir. Tablo 2'de Azerbaycan ortaokul (orta tehsil) genel amaç ve öğrenme çıktıları da betimlenen ideal Azeri vatandaşının nitelikleri özetlenmektedir.

Tablo 2: Umumi Orta Tehsil / Esas Tehsil (Ortaokul) Genel Amaç ve Öğrenme Çıktılarında Vatandaş Özellikleri	
Problem çözme becerisine sahip	Millî/Azerbaycan dilini etkili/doğru kullanabilen
Analiz ve sentez yapabilen	Millî/Azerbaycan tarihini ve kültürünü seven ve bilen
Araştırma yapabilen	Millî edebiyatını ve sanatını bilen
Bilişsel becerilere sahip	Olayları değerlendirebilen
Değerlere sahip	Öz ve akran değerlendirme yapabilen
Evrensel boyutta uygarlığa katkıları fark eden	Sorumluluk sahibi
Farklı kaynaklar kullanabilen	Teknolojiyi etkili kullanabilen
Fiziki gelişime önem veren	İletişim becerilerine sahip
Genellemeler yapabilen	İletişim teknolojilerini kullanabilen
Gözlem ve deney yapma becerisine sahip	İşbirliği yapabilen
Haklara saygılı	Sağlığına dikkat eden
Yabancı dilde iletişim kurabilen	Yaratıcı düşünebilen

Ortaokul öğretim programı çerçevesinde ortaya konan ideal yurttaş tiplemesi, Tablo 2'de nitelikleri ayrıntılı bir şekilde gösterildiği üzere, düşünme becerilerini edinip kullanabilen, millî kültür unsurlarını içselleştirmiş, 21. yüzyıl bilgi iletişim teknolojileri çağına uygun olarak teknolojik yeterliliklere sahip birey olarak resmedilmektedir. Bu kapsamda, ortaya konan vatandaşlık eğitimi paradigması pek çok ülke öğretim programında görülebilecek unsurları ihtiva etmekle birlikte uygulama boyutuna olan vurgu dikkat çekmektedir. Öğretim programında öğrencilerin edinmesi istenilen bilgi, beceri ve değerler salt sahip olma değil bu sahip olunan kazanımların farkında olup günlük yaşama aktarabilmesi de istenmektedir. Bu yönüyle değerlendirildiğinde, ilkokul ve temel eğitim kademelerinde ortaya konan aktif ve duyarlı yurttaş profilinin devamı/tamamlayıcısı olarak edinme-farkına varma-kullanma akışının öğrencilerin yurttaşlık yaşamları boyunca aktif bir şekilde kullanılmasının amaçlandığı ifade edilebilir.

Azerbaycan ulusal öğretim programı genel olarak ele alındığında, vatandaşlık eğitimi açısından en önemli işlevin ortaöğretime verildiği söylenebilir. İlk ve temel eğitim aşamalarında verilen derslerde, millî-manevi değer aktarımı çok

kısıtlı bir şekilde yürütülürken, ortaöğretimdeki bu derslerde durum biraz daha artış göstermekte ve vatandaşlık eğitimi şeklinde ifade edebileceğimiz değer aktarımları belirgin hale gelmektedir. Bu derslerin en önemlisi şüphesiz, *Askeri Eğitim* dersidir. Bu ders sayesinde; Azeri vatandaşlarının yurt sevgisi kazanmaları, milli kültür miras ve öğelerini öğrenip sahiplenmeleri ve bunlarla gurur duymaları istenmektedir. Ancak bütün bunlar askeri şemsiye altında öğrencilere verilmektedir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırmada, Azerbaycan ilk, temel ve orta öğretim programları vatandaşlık eğitimi bağlamında ele alınmış ve öğretim programlarında betimlenen ideal yurttaşın hangi niteliklere sahip olduğu açıklanmaya çalışılmıştır.

Araştırmada elde edilen bulgulardan hareketle, Azerbaycan öğretim programlarında vatandaşlık eğitimi bağlamındaki temel vurgunun ana dil eğitimine yapılmış olduğu ifade edilebilir. Her bir Azerbaycan vatandaşının kültürel entegrasyon ve aktarım hedefine de uygun bir şekilde, Azeri dilini öğrenmesi bunun da ötesinde bu dile sevgi duyması amaçlanmaktadır. Öğretim programında ana dil eğitimine yapılan bu özel vurgu, kendisini ders kitaplarında da göstermektedir. Salur'un (2014) da belirttiği gibi Azerbaycan ders kitaplarında milli kimlik inşasına yönelik çeşitli yaklaşımlar bulunmakla birlikte ana dil eğitimi/öğrenimi bu noktada temel referans noktalarından birini oluşturmaktadır. Turan (2015: 277-278)'da bu görüşü desteklemekte ve Azerbaycan ders kitaplarına bakıldığında geçmişten bugüne dek Azeri diline özel bir önem verildiğine işaret etmektedir. Ulusal kimlik inşasında dil eğitimine verilen bu önem, Azerbaycan coğrafyasındaki 20. yüzyılın başlarında yaşanan bağımsızlık ve ardından ortaya çıkan milli yapılanma sürecinde de kendisini aynı şekilde göstermiş; siyasi bağımsızlığını elde eden Azerbaycan Cumhuriyeti'nde ilk iş olarak eğitim dili Türkçe 'ye çevrilmiştir (Nezerli, 2010). Benzer bir tablo 1990'lı yıllarda elde edilen bağımsızlık süreci sonrasında toplumsal yaşamda da kendisini göstermiş; kullanılacak alfabenin seçimi noktasında yaşanan tartışmalar sonuç olarak üç farklı dilin bir şekilde yansımaları görebildiğimiz sosyal yaşam unsurlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır (Robbins, 2005). Sonuç olarak dil eğitiminin önemli bir kültürel öge/aktarım/entegrasyon aracı olarak vatandaşlık eğitimi bağlamında kurgulanmış olduğu ve öğretim programlarında ilk ve en önemli hedefler arasında yer aldığı söylenebilir.

Vatandaşlık eğitimi bağlamında dil eğitiminden sonra her üç öğretim programında da belirgin bir şekilde ön plana çıkan bir başka boyut bulunmamaktadır. Branş bazında öğretim programları incelendiğinde ise 3 dersin ön plana çıktığı görülmektedir: Hayat Becerileri, Azerbaycan Tarihi ve Askeri Ön Hazırlık dersi. Bu üç ders kapsamında öğrencilere milli kimlik unsurlarının aktarımı hedeflenmektedir. Hayat Becerileri dersi kapsamında, daha ziyade günlük yaşam pratikleri ve bu süreçte sahip olunması gereken karakter özellikleri; Azerbaycan Tarihi dersi kapsamında, milli tarih bilgisi (kişi, olay ve olgular), Askerlik dersi kapsamında ise ülke olarak sahip olunan avantaj ve dezavantajlardan hareketle ordu kavramının önemi ve bu önemli kurumun bir parçası olarak öğrencilerin nasıl davranışlar sergilemeleri gerektiği/duyuşsal olarak konulara nasıl tepkiler vermelerinin istendiği anlatılmaktadır. Her biri farklı bir boyuta temas ediyor olsa da Azerbaycan öğretim programında vatandaşlık eğitiminin, dil eğitiminden sonra, bu üç ders üzerine temellendirilmiş olduğu ifade edilebilir. Vatandaşlık eğitiminin bu dört temel ayak üzerine inşa edilmiş olması, ideal yurttaş tiplemesine yönelik de çeşitli çıkarımlar yapmayı mümkün kılmaktadır. Her bir boyutun kendi içerisinde ayrıntılandırılmış çeşitli nitelikleri olsa da özet bir ifade ile Azerbaycan öğretim programlarındaki ideal yurttaşlık tiplemesinin Azeri dilini ve en az bir yabancı dili iyi bir şekilde bilip kullanabilen (dil becerisi boyutu), Azeri tarih ve kültürünü öğrenip benimsemiş (Tarih boyutu), günlük yaşamında çağın gerektirdiği niteliklere ki bunlar arasında bilgi-iletişim teknolojileri ve iletişim ön plandadır etkili bir şekilde kullanabilen (Hayat Becerileri boyutu) ve Azeri askeri yapılanması hakkında bilgi sahibi olmakla birlikte fiziksel ve duygusal olarak da askerlik görevine hazır hale gelmeye odaklanmış bireyler yetiştirilmek istenmektedir.

Azerbaycan tarihi dersi kapsamında, öğrencilere çeşitli milli bilgi ve değerlerin kazandırılması amaçlanmakta ancak bu hedefler ancak ortaokul seviyesinde belirgin hale gelmektedir. Öğretim programlarında hedeflenen yurttaş nitelikleri, dil ve milli tarihe bağlı unsurların dışında evrensel olarak kabul gören yirmi birinci yüzyıl toplumsal yaşamının gerektirdiği özelliklerin bir kısmından oluşmaktadır. Bu kapsamda; düşünme becerileri gelişmiş, araştıran, teknolojiyi etkili kullanan, dürüst, adil, merhametli, bağımsızlığına önem veren, sorumluluk sahibi, hoşgörülü vatandaşların yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Temel ahlak/karakter eğitimi olarak da görülebilecek bu nitelikler, Sadigov (2010: 90) tarafından yapılan bir araştırmada da benzer şekilde ortaya konmuş; Azeri eğitim sisteminde, ahlak/karakter eğitiminin evrensel değerlerle de bezenmiş bir şekilde üzerinde önemle durularak yerine getirildiği ifade edilmiştir. Mikayilova ve Kazimzade (2016: 130) ise öğretmenlerin Azerbaycan'da uygulanmakta olan öğretim programlarına yönelik görüşlerinden hareketle, programların öğrenci merkezli ve daha demokratik bir yapıya dönüşmesi gerektiğine işaret etmektedir. Temel ahlaki kimlik/kişilik özelliklerinin yanı sıra, fiziksel gelişimine ve sağlığına önem gösteren, bireyler yetiştirilmek istendiği de görülmektedir. Araştırmada elde edilen bu sonuç, Durmuşoğlu (2012: 154) tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada ortaya konan verilerle paralellik göstermektedir. İlgili araştırmada yazar, Azerbaycan

öğretim programlarında ve öğrenme çıktılarında çocukların fiziksel gelişimine ve sağlığına büyük önem verildiğini ifade ederek vatandaşlık eğitimi bağlamındaki fiziksel beklenti ve aktivitelere benzer şekilde işaret etmiştir.

Sonuç olarak, Azerbaycan genel eğitim sisteminin ilk üç aşamasını oluşturan, ilk, temel ve ortaokul seviyeleri öğretim programlarında vatandaşlık eğitiminin temel anlamda ana dil öğretimi üzerinden kültürel aktarım ve bütünleşme üzerine kurgulanmış olduğu, bunun yanı sıra öğretim programları kapsamında öğrencilere sunulan diğer dersler (özellikle Hayat Becerileri, Azerbaycan Tarihi ve Ön Askeri Hazırlık dersleri) ile de 21.yüzyıl toplumsal yaşamının gerektirdiği temel niteliklerin ve/veya milli kültür unsurlarının öğrencilere kazandırılmasının hedeflendiği söylenebilir.

Kaynakça

- Balayev, A. (2014). 20.yüzyılın başlarında Azerbaycan Türklerinde ulusal kimlik ve ideolojinin oluşumu. S. Alkan Özcan & V. İmanbeyli (Ed.) *Azerbaycan'da din ve kimlik* içinde (s. 73-97). İstanbul: Küre Yayınları.
- Baltacı, A. (2017). Nitel veri analizinde Miles-Huberman modeli. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 1-15.
- Bluma, D. & Peck, B. (2003). The Baltic states, Latvia and citizenship education. In M. Williams and G. Humphrys (Eds.). *Citizenship education and lifelong learning* (pp.197-209). New York: Nova Science Publishers.
- Bowen, G. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative research journal*, 9(2), 27-40.
- Chapman D. W., Weidman, J., Cohenc, M. & Mercer, M. (2005). The search for quality: A five country study of national strategies to improve educational quality in Central Asia. *International Journal of Educational Development*, 25, 514-530.
- Çağla, C. (2002). *Azerbaycan'da milliyetçilik ve politika*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Çayır, K. & Gürkaynak, İ. (2007). The state of citizenship education in Turkey: past and present. *Journal of Social Science Education*, 6(2), 50-58.
- Durmuşoğlu, M. C. (2012). Azerbaycan'daki okul öncesi eğitim devlet standardı ve programının incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Özel Sayı 1, 145-156.
- Gahramanova, A. (2009). Internal and external factors in the democratization of Azerbaijan. *Democratization*, 16(4), 777-803.
- Heyat, F. (2006). Globalization and changing gender norms in Azerbaijan. *International Feminist Journal of Politics*, 8(3), 394-412.
- Ismayılov, M. (2014). Power, knowledge, and pipelines: Understanding the politics of Azerbaijan's foreign policy. *Caucasus Survey*, 2(1), 79-129.
- Kaya, A. (2012). SSCB Sonrası coğrafyada ulus inşası süreci: Kazakistan örneği. *Alternatif Politika*, 4(3), 354-378.
- Kurubaş, E. (2006). SSCB Sonrası Türk Cumhuriyetlerinde yeni uluslaşma süreçleri üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2(5), 112-133.
- Lepisto, E. & Kazimzade, E. (2008). Coercion or compulsion? Rationales behind informal payments for education in Azerbaijan. *European Education*, 40(4), 70-92.
- Magno, C. (2009). Reimagining the school leadership paradigm in a postsocialist context. *European Education*, 41(3), 23-41.
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative Research: a Guide to Design and Implementation*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Mhlauli, M. B. (2012). The role of education in citizenship development in Africa. *British Journal of Arts and Social Sciences*, 4(1), 104-115.
- Mikayılova U. & Kazimzade, E. (2016). Teachers as reflective learners: Teacher perception of professional development in the context of Azerbaijan's Curriculum Reform. *Educational Studies*, 2, 125-145.
- Nasibov, E. (2009). *Siyaset*. Bakü: EİM.
- Nezerli, E. (2010). Cumhuriyet döneminde Azerbaycan'da milli eğitim uzmanlarının hazırlanması (1918-1920). Q. Şükürov & V. Qafarov (Ed.). *Büyük devletler kışkacında bağımsız Azerbaycan* içinde (s.350-355). İstanbul: IQ Yayıncılık.
- Ota, N. (2003). Citizenship education in Japan. M. Williams & G. Humphrys (Ed.) *Citizenship education and lifelong learning* (pp.119-131). Nova Science Publishers: New York.
- Robbins, G. (2005). *Azerbaijan*. Philadelphia: Mason Crest Publishers.
- Sadıgov, İ. (2010). Azerbaycan'da ilköğretimde hayat bilgisi ve tabiatşünaslık derslerinde coğrafya konularının önemi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 22, 82-92.
- Salur, Ş. (2014). Azerbaycan ulusal kimliğinin inşa aracı olarak ders kitapları. S. Alkan Özcan & V. İmanbeyli (Ed.) *Azerbaycan'da din ve kimlik* içinde (s.219-255). İstanbul: Küre Yayınları.
- Turan, R. (2015). Azerbaycan SSC ve Azerbaycan Cumhuriyeti dönemlerinde okutulan Tarih ders kitaplarında Azerbaycan halkının etnik kökenine ve diline yaklaşım. I. *Uluslararası Türklere tarih bilinci ve tarih yazıcılığı Sempozyumu* bildiriler kitabı (Ed. N. Hatunoğlu ve C. Kuş Büyüktaş). Bülent Ecevit Üniversitesi Karadeniz Stratejik Araştırmalar ve Uygulama Merkezi (KARSAM), Zonguldak.
- Umudjere, S. O., Okogu, J. O. & Osah, M. (2016). Citizenship education in Nigerian schools: Social studies approach. *International Journal of Social Science and Humanities Research*, 4(2), 7-11.
- Valiyev, A. (2006). Parliamentary elections in Azerbaijan: A failed revolution. *Problems of post-communism*, 53(3), 17-35.
- Vujacic, V. (2014). The development of nationalism and citizenship. Sasaki, M., Goldstone, J., Zimmermann, E. & Sanderson, S. K. (Eds.), *Concise Encyclopedia of Comparative Sociology* (pp.321.-331). Boston: Brill.
- Wen Su, S. (2012). The various concepts of curriculum and the factors involved in curricula-making. *Journal of Language Teaching and Research*, 3(1), 153-158.
- Yeşilot, O. (2010). *Ateş çemberinde Azerbaycan*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Yılmaz, R. (2010). Azerbaycan Dış Siyasetinde Bağımsızlık Sonrası Yıllar ve Karabağ Problemi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2, 69-93.
- Zia, R. (2003). Citizenship education in Pakistan: An overview. In M. Williams and G. Humphrys (Ed.) *Citizenship education and lifelong learning* (s.153-167). New York: Nova Science Publishers.